

Gerda van Wageningen

BEHOUDEN VAART

Omnibus

Met de wind in de zeilen

Als het tij keert

Na eb komt vloed

Anker der hoop

Westfriesland

HOOFDSTUK 1

Lang zou de stilte niet meer duren, wist Annemarie. Ze liet haar rode, kapot gewerkte handen voor een paar ogenblikken werkeloos in haar versleten schort rusten en staarde met peinzende ogen naar buiten, door het kleine raam met het goedkope, gebobbelde glas dat alles vertekende: bomen, struiken, het hek naar het aardappelveldje.

Nog even, dan zou Bartel thuiskomen. En dan zou het tumult waarschijnlijk losbarsten. Ze zuchtte eens diep, pakte dan het aardappelmesje weer op. Aardappelen hadden ze voldoende, maar de kinderen in het gezin Linders van wie Bartel en Annemarie de oudsten waren, hadden allemaal harde, opgezette buiken van de vele aardappelen die ze aten. Aardappelen met wat mosterd en azijn. Samen met de meelpap en het roggebread was dat alles wat er te eten viel. Armoede was hard, vooral voor de kleintjes. Veel kinderen stierven dan ook aan de kindertering, zoals dat heette, maar iedereen wist dat het kwam door het eenzijdige voedsel.

Nogmaals zuchtte Annemarie Linders diep. Maar wat moest een mens dan? Er wás immers niets anders? Nog geen twee maanden geleden had hun zusje Andrea, net drie geworden, haar laatste gang gemaakt en aan haar grafje had Bartel zijn definitieve besluit genomen. Nu kon het elk moment naar buiten komen. De tijd ging dringen. En zij moest een antwoord vinden op die moeilijke vraag: ging ze met Bartel mee of bleef ze toch maar hier, in het overvolle eenkamerwoningje. Een paardenknecht-huisje heette dat in de Hoeksche Waard. Een tochtig en bouwvallig krot, dat ze deelde met haar ouders en zes andere kinderen. Een armoedig bestaan zonder vooruitzichten op een beter leven. Ze hielp haar moeder met de huishouding, maar Marie kon die taak wel van haar overnemen. Die was net veertien geworden en had een dienstje bij een boer die heel slecht voor haar was. Marie was mager en schichtig geworden in dat dienstje. Het zou een grote opluchting voor haar zijn als ze thuis mocht blijven om moe te helpen.

Annemarie wist dat haar moeder zich zorgen maakte over Marie, maar

de paar stuivers die ze verdiende konden eenvoudig niet gemist worden. Als ze meeding zou ze zo snel mogelijk geld sturen uit Rotterdam, zodra ze werk gevonden had. Van haar twaalfde tot haar zestiende was ze ook in betrekking geweest, maar ze was er weggegaan toen de baas vond dat ze oud genoeg was geworden om hem zo nu en dan ook 's nachts van dienst te zijn. Toen ze dat weigerde had hij allerlei lelijks over haar rondverteld, geholpen door zijn zielige vrouw die niet eens wist wat er was voorgevallen of in ieder geval deed alsof. Nu kon Annemarie geen nieuwe dienst vinden en hielp ze thuis. Maar in de stad zou dat anders zijn...

Eindelijk glimlachte Annemarie stilletjes. De zorgelijke trek verdween van het lieve gezichtje met de gevoelige, mooi gevormde mond, de lichtgrijze ogen onder de fraai getekende wenkbrauwen kregen een zachte uitdrukking. Het leven was hard voor zoveel mensen. In armoede moest worden berust, preekte dominee 's zondags van de kansel, want God had het in Zijn vaak onbegrepen wijsheid immers zo gewild. Maar ginds, over het water, daar lag kloppend en bonzend van het leven die grote werkstad met zijn gewaagde plannen, daar konden mensen zoals Bartel en zij heengaan, als je maar jong en sterk was. En Bartel was sterk! Met zijn twee enorme knuisten zou hij mee gaan graven aan de nieuwe verbinding die de scheepvaart zou krijgen naar de zee, de Waterweg die Rotterdam groot moest maken en waarvoor de Prins van Oranje (Willem, de oudste zoon van Koning Willem III) vorig jaar, op 31 oktober 1866, de eerste spade in de grond had gestoken. Het grote karwei was begonnen en Bartel wilde er deel aan hebben. Wat vader er ook over te zeggen zou hebben. En reken maar dát vader wat zou zeggen!

De zorgelijke blik in de ogen van het blonde meisje kwam terug, terwijl ze de zoveelste aardappel in de emmer met water liet vallen. Die emmer moest vol, iets anders dan die aardappelen zou er vanmiddag niet op tafel staan. Maar ja, beter aardappelen dan een lege maag, en na de slechte zomer zouden er deze winter ongetwijfeld dagen komen dat ze met hongerige magen in de bedstee zouden kruipen. Ook dat was een reden waarom Bartel nu ging, en die reden zou in zijn voordeel zijn. Twee monden minder om te voeden en Bartel was de grootste eter van hen allemaal.

De deur achter haar kraakte. Haar moeder zonk twee tellen later uitgeput op de krakkemikkige stoel naast het fornuis.

‘Hè, hè,’ was alles wat ze kon zeggen, terwijl ze het gekookte koffiedik aan Annemarie gaf, die al water op had staan en de grote pan aardappelen op het fornuis zette.

‘Er is zo koffie, moe. Het water kookt al.’

‘Dank je, kind. Vrouw Hollaar laat me steeds meer doen.’

Haar moeder werkte elke maandag en vrijdag bij een boerin voor het grove werk, werk dat haar eigenlijk te zwaar viel. Annemarie had het in de dagen van Andrea’s ziekte over willen nemen, maar de boerin had ‘zo’n meid’ niet over de vloer willen hebben. Ze wist maar al te goed waar dat ‘zo’n meid’ voor stond. De afgewezen baas had ook rondgebazuind dat ze hém had proberen te verleiden. Zo verging het meer meisjes, maar wie zou die onnozele schapen geloven in het streng calvinistische dorp, waar zelfgenoegzame boeren de kerkenraadbanken bevolkten en naar wie ook dominee zijn oren liet hangen?

‘Ga er dan niet langer heen, moe,’ bromde Annemarie, terwijl ze het kokende water op het meegebrachte koffiedik goot om het nog een keer op te koken. Echte koffie was er maar zelden in het armoedige huisje. Goede koffie en thee waren duur, maar vrouw Hollaar gaf moe altijd haar gebruikte koffiedik mee, wat ze als goedgeefsheid en een daad van naastenliefde beschouwde. Als je het lang genoeg kookte smaakte het nog best.

Na een paar minuten nipten de twee vrouwen eensgezind van het gloeiendhete vocht, terwijl de aardappelen aan de kook kwamen. ‘Je hebt gemakkelijk praten,’ zei vrouw Linders, terwijl ze haar vroegrijze haren die losgeraakt waren uit de knoet weer vastspelde. ‘Er zal toch gegeten moeten worden.’

Blozend zette Annemarie haar kopje neer en ineens was het nemen van een besluit niet meer zo moeilijk. ‘Ik zál een nieuw dienstje vinden. Als het hier niet kan, dan maar verder weg.’

Haar moeder was te vermoed om de ondertoon in Annemaries stem te proeven. Nog een kwartier of zo, dan kwamen vader en Bartel thuis. Dan moesten de aardappelen op tafel staan, zodat de mannen na het eten nog

een minuut of tien konden knikkebollen voor ze terug moesten voor het middagwerk.

‘Moet je vanmiddag nog meer schoonmaken, moe?’

‘Nee, er is alleen nog verstelwerk.’

‘Probeer het mee te nemen. Dan kan ik helpen.’

‘Dat wil vrouw Hollaar niet. Ze weet dat jij het dan zult doen.’

‘Achter haar vrome, uitgestreken gezicht is het een gemeen kreng. Ze wéét dat Alders niet van jonge meisjes af kan blijven. Iedereen weet dat.’

‘Sst, kind, als ze je horen, beschuldigen ze je nog van laster.’

Zwijgend bleef Annemarie bij het fornuis staan, verschoof de pan met aardappelen een beetje zodat het water zachtjes aan de kook bleef en probeerde ondertussen de opkomende tranen terug te dringen. Bartel had gelijk. Ze moest maar met hem meegaan. Dit was ook geen leven. In de stad zou ze zo een nieuw dienstje vinden en in dit dorp zou ze nog tot in lengte van jaren nagekeken worden. Zelfs een vrijer zou ze nauwelijks kunnen krijgen. Machteloze woede over zoveel onrechtvaardigheid drong bijna onbedwingbaar naar boven.

Bijna op hetzelfde moment kwamen ze binnen, haar vader en Bartel. Buiten hoorde ze haar broers en zusjes. In Bartels helderblauwe ogen las ze begrip, alsof hij precies wist waar ze aan dacht en hoe ze zich daarbij voelde. Op dat moment wist Annemarie het helemaal zeker. Ze zou gaan. Met Bartel samen zou ze uit haar geboortestreek wegtrekken om een ander, een beter bestaan op te gaan bouwen in die grote, goddeloze stad waar alle plattelanders toch een beetje bang van waren. Die avond zouden ze hun plannen bekendmaken. Ze hadden lang genoeg gearzeld. Over de dampende pan heen knikte ze naar Bartel. Hij begreep het en lachte breed.

Bartel Linders was achttien en een van de sterkste jongens van het dorp. Annemarie was zeventien en had vier jaar ervaring als dienstbode. De grote stad trok. Daar zouden ze het gaan maken. Daar lag een betere toekomst dan ze hier ooit zouden hebben.

‘Nooit,’ brulde vader Linders en sloeg voor de vierde keer met zijn vuist op tafel. Toen pakte hij de jeneverkruik en vulde zijn glas opnieuw. De

jenever nam een belangrijke plaats in zijn leven in, net als in dat van zoveel andere mannen. Het was de enige vreugde in het leven, zei vader vaak. Een mens mocht toch wel wát hebben?

‘We gaan.’ Bartel stond strak en breed voor hem de handen in zijn zij. Hij keek zijn vader open en recht aan, zijn mond een strakke streep van onverzettelikheden. Met bevende vingers wond Annemarie een kluwen sokkenwol op.

‘De winter staat voor de deur en iedereen weet wat voor een winter dat zal worden. Ik ga hier niet zitten hongeren als er ginds voldoende werk en eten is. Ik kan met Koos Maljers mee. Er zijn ginds mannen nodig met handen als kolenschoppen, zoals ik die heb. Met dat graafwerk verdien ik bijna een keer zoveel als hier. Dus ik ga. En Annemarie gaat met me mee. In de stad kan ze een dienstje krijgen. Marie kan thuiskomen. Of wacht u tot de geschiedenis zich herhaalt? Nu al krijgt het kind meer klappen dan ze verdragen kan, of u er uw ogen voor sluit of niet. Maar vroeg of laat ziet die wellustige oude bok iets anders in haar, zoals dat bij Annemarie gebeurde. Niet iedereen is zo, maar die wel. Misschien komt Marie zelfs in de situatie dat ze niet anders kan doen dan toegeven nu ze weet hoe het is afgelopen met haar zuster, die maar geen andere betrekking vinden kan. Vader, we gaan. We zullen geld opsturen, zodat jullie Marie thuis kunnen houden. We zullen er allemaal beter van worden. Allemaal.’

‘In die zondige stad...’

‘Zonde is overal. De grote werkstad, zo noemen ze Rotterdam tegenwoordig. Als die Waterweg eenmaal gegraven is, moeten de havens uitgebreid worden. In Rotterdam zal altijd werk genoeg zijn, goedbetaald werk, waar kerels als ik zelfs voorman kunnen worden, het ver kunnen schoppen. Vooruitkomen, en dat is precies wat ik wil.’

‘Ja,’ schamperde zijn vader na nog een teugje jenever. ‘Daar zit het hem precies.’

Annemarie beefde opnieuw. Armoede was Bartels zwakke plek. Eens had hij zich voorgenomen dat er een tijd in zijn leven zou komen dat hij niet langer een armoedzaaier zou zijn. En dit was de eerste stap die hij zette om eraan te ontkomen, een stap op een lange weg die hij al voor zich had

gezien toen de meester op school zes jaar geleden had gezegd dat Bartel eigenlijk zou moeten doorleren in plaats van knecht bij de dorpsmid te worden. Nog nooit in zijn hele leven had hun vader zó gelachen als die dag. Toen was ook Bartels wrok geboren. Wrok en eerezucht beheersten hem onder de oppervlakte zó, dat zelfs Annemarie er soms een beetje bang van was. En sinds Koos Maljers afgelopen zaterdag bij de barbier tegen Bartel had gezegd dat hij mee kon gaan omdat er werk voor hem was, had Bartel rondgelopen als een getergde leeuw. Nu was de confrontatie daar. Bartel zou niet zwichten, al wilde vader dat nog niet inzien. Vader was zwak. Het armoedrinken had ook bij hem zijn sporen nagelaten. Eens was hij net zo vierkant en stevig geweest als Bartel, maar dat kon je nu nog maar nauwelijks voorstellen.

‘Onze familie is al sinds mensenheugenis boerenknecht. We zijn nog nooit bootwerkers geweest.’

‘Ik ga graven aan de Waterweg, maar dat zal ik niet mijn hele leven doen. Aanstaaende zaterdag ben ik voor het laatst bij de smid. Maandag ga ik met Koos mee naar de stad en Annemarie gaat met me mee. Koos zijn zuster is ziek en moet haar dienstje opgeven. Annemarie kan het van haar overnemen. Het is allemaal al in kannen en kruiken.’

Zelfs Annemarie hoorde hier voor het eerst van. Ze keek verrast op, maar was verstandig genoeg om er het zwijgen toe te doen. Ze zweeg zoals Bartel kon zwijgen. Nooit liet die het achterste van zijn tong zien, zelfs niet tegenover haar. Zij scheen de enige te zijn die er geen seconde aan twijfelde dat Bartel het nog ver in het leven zou schoppen.

Moe snikte een paar maal. Ze was bang. ‘Ik kan jullie niet missen,’ snifte ze.

Zelfs Marie waagde het nu haar stemmetje te laten horen. ‘Ik kan hier net zo goed helpen als Annemarie, moe.’ De ogen in haar smalle gezichtje smeekten en ze vertederden Annemarie.

‘Dat weet ik, Marie, en dat zul je ook. Al raast en tiert pa nog zo hard, Bartel en ik gaan en dat weten we allemaal.’

Juist die zachte stem en rustige, met vastberadenheid uitgesproken woorden bereikten wat Bartel niet gedaan kreeg. Hun vader zweeg, keek

weliswaar mokkend van de een naar de ander en zette toen de kruik met drank aan zijn mond. Als hij zo doorging zouden ze hem straks met verende krachten in het stro van de bedstee moeten kieperen om hem zijn roes uit te laten slapen, maar zijn weerstand leek te zijn gebroken. De weg was vrij. Ze zouden werkelijk gaan. Moe snikte nog eens, maar dat was meer omdat ze de kinderen die uit zouden vliegen zou missen. De eerste vogels die het nest verlieten bezorgden moeders altijd een paar moeilijke dagen. Dat zou wel overgaan zodra moeder wist dat ze goed terecht waren gekomen.

‘Ik zal schrijven, moe,’ fluisterde Annemarie troostend.

‘Wie zal het moeten lezen? Ik kan die kriebelingen die ze letters noemen niet begrijpen. Zelfs in de bijbel niet.’

‘Marie zal de brieven voorlezen.’ Annemarie borg haar breikous op eer ze met Marie de bedstee opzocht die ze ook nog met de achtjarige Kato deelden. De jongens sliepen op zolder en Bartel duwde vader in de andere bedstee, hij ronkte al nog voor hij het stro goed en wel raakte. Moeder scharrelde nog wat rond bij het fornuis. Ze zou pas later haar slaapplaats opzoeken, als ze haar gedachten weer wat op orde had en troost gevonden had in het enige boek dat er in huis te vinden was. Nee, lezen kon ze niet, maar het in haar handen houden en koesteren, en denken aan de liefde van God, dat kon ze wel en daaruit zou ze de kracht putten de zoveelste beproeving in haar veertigjarige leven onder ogen te zien en te doorstaan.

Annemarie lag nog uren wakker in het donker van de bedstee. Marie ook. ‘Ik ben zo blij voor jullie,’ fluisterde het meisje zachtjes toen de deurtjes van de bedstee eenmaal gesloten waren. ‘Waar ik nu heen moet, is het zo verschrikkelijk.’

‘Ik weet het, Marie.’

‘De blauwe plekken zitten over mijn hele lijf,’ bekende Marie. ‘Ik durf ze moe niet eens te laten zien.’

‘Dat hoeft ook niet meer. Zeg morgen maar op. Zeg dat je onverwacht thuis nodig bent, dat je je moeder helpen moet.’

‘Misschien moet ik tot november blijven.’

‘Heel misschien, maar dat is te overzien, nietwaar?’

‘Ja. Ik wilde dat ik met jullie meekon.’

‘Nog niet, Marie. Maar ik zal kijken of ik je later kan laten komen. Als Kato wat ouder is.’

‘Daar zal ik dan op wachten. Heb ik iets om naar uit te kijken.’ Met een tevreden gezicht viel het meisje in slaap. Daarna dacht Annemarie weer aan het dienstje dat op haar wachtte. Twijfel voelde ze geen moment, vreemd genoeg. Ze wist gewoon dat ze er goed aan deden om naar de stad te gaan.

Maandagmorgen vroeg pakte Annemarie haar schamele bezittingen samen in een bundeltje en dat deed ze ook met Bartels spullen. Moeder zweeg en zat op haar vaste plaatsje naast het fornuis. Toen alles ingepakt was en ze haar beste kleren had aangetrokken voor de reis, ging ze bij haar moeder zitten.

‘Ik zie er best tegen op, moe. Ik ben nog nooit zover van huis geweest.’

‘Je wilt het zelf.’

‘Bent u dan niet een heel klein beetje blij voor ons, moe?’

‘Ik zal jullie vreselijk missen, ja, Bartel ook. En Andrea. Het is te veel ineens. Een moeder is ook maar een mens.’

Annemarie legde haar hand over die van haar moeder. ‘Andrea is voor altijd weg, dat is waar. Maar Bartel en ik komen terug. Misschien met Kerstmis al. We zullen het goed hebben in de stad en zuinig aan doen. Wat we over kunnen houden is voor hier. Dan krijgen we het allemaal beter. Dan hebben jullie zo nu en dan een stukje spek bij de aardappelen en misschien zelfs wel eens een stukje vlees.’

‘Je bent een goed kind, Annemarie, maar de stad is gevaarlijk voor meisjes zoals jij. Wat weet je eigenlijk van het leven af? Pas goed op jezelf, kind. Ik maak me werkelijk ongerust.’

‘Dat hoeft niet. Toen we gisteren naar de kerk gingen heb ik gebeden dat alles goed zou gaan. Dan kunt u toch gerust zijn?’

‘Een moederhart is eigenwijs.’ Een waterig lachje plooidde zich echter om de vroeg-oude mond.

‘Zodra ik aangenomen ben, zal ik schrijven waar ik werk, zodat u weet

waar ik ben. O, moe, stel je voor, Bartel en ik gaan echt zover weg.'

'Het is een hele reis. De stad is zo vreselijk ver weg.'

'Ziet u gevaar in de reis? We lopen naar Puttershoek en daar overnachten we in een schuur bij een boer. Koos zijn broer werkt daar en zegt dat het goed is, als we het maar beleefd vragen en Bartel geen pijp opsteekt vanwege het brandgevaar. Morgenochtend vroeg nemen we dan het beurtschip naar Rotterdam. Ik ben nieuwsgierig naar de rivier, moe. Al dat water...' Dromerig staarde Annemarie naar de zoldering.

Haar moeder moest opnieuw lachen en eindelijk klonk er weer wat moed in haar stem door. 'Ik begin toch te geloven dat jullie wel terecht zullen komen.'

'Natuurlijk doen we dat.'

'In Bartel heeft het altijd al gezeten. Hij was de enige arbeidersjongen in het hele dorp die een goed leerhoofd had.'

'Misschien zijn die er wel meer, maar waren de anderen te moe als ze na een dag werken 's avonds nog moesten leren lezen en schrijven. Bartel is zo sterk als een beer.'

'Maar een pientere kop heeft-ie. Lezen en rekenen kan hij als de beste. De boer maakte er vaak opmerkingen over tegen vader. Hij keurde het af, vond dat het niet hoorde.'

'Al te veel rijke mensen vinden dat de armen moeten zwijgen en hun hoofden moeten buigen. Bartel zal dat echter nooit doen. Alle moeilijkheden die hij in zijn leven zal krijgen, zullen daaruit voortkomen, moe. Dat weten we allebei.'

'Het zal nooit goed kunnen gaan.'

'Vertrouw nu maar, moe. Dat doe ik ook. Bartel mag dan pas achttien zijn, en ik zeventien, maar we zullen er geen spijt van krijgen dat we onze geboortegrond verlaten. Bartel heeft heel zuinig gespaard om de beurtschipper onze overtocht te kunnen betalen.'

'Ik heb niet veel eten om mee te geven. Niet meer dan wat stukken roggebroom.'

'Dat zal genoeg zijn.'

'Ik blijf maar uitvluchten zoeken, hè?'

‘Dat is echt niet nodig, hoor. Daar is Bartel. Bartel, heeft vader nog met je willen praten?’

‘Nee. Hij is nog niet van mening veranderd.’ Hun vader was die morgen al heel vroeg, zoals elke morgen, om vier uur naar de boer gegaan. Hij mokte nog steeds, preekte en smeekte, maar al zijn pogingen zijn zoon en dochter van mening te laten veranderen waren tevergeefs geweest. Bartel had gedaan wat hij kon om weer vrede te sluiten, om zijn moeder te sparen. Ze wisten het alle drie. En nu stonden ze onwennig bij elkaar om afscheid te nemen voor lange tijd. Moeder kreeg tranen in haar ogen, hoewel het in hun gezin helemaal de gewoonte niet was om sentimenteel te doen.

‘Let op Roel en Ruud,’ zei Bartel en nooit had hij zo ernstig gekeken. ‘Laat met hen niet gebeuren wat met mij is gebeurd.’ De tweeling zat nog op de bewaarschool. ‘Misschien zal er dan wel geld zijn om ze verder te laten leren.’

‘Je hebt het veel te hoog in je bol, Bartel Linders. Denk nog eens aan de woorden van je moeder: richt je blikken niet ál te hoog, want dan is het onvermijdelijk dat je nog eens diep zult vallen.’

‘Zover zal ik het nooit laten komen. Hier.’ De jongen nam het kleine vrouwtje in zijn machtige armen en zoende haar dat het klapte. ‘We komen terug en niet langer zullen de Linders’ zo arm als de neten zijn,’ zei hij en in zijn stem klonk een rotsvast vertrouwen.

Toen ze even later op weg gingen, broer en zus. keek Annemarie nog vele malen om. Voor het huisje dat nietiger leek dan ooit, stond hun moeder en ze wuifde met de punt van haar schort zolang ze de kinderen maar zien kon.

‘De wereld ligt voor ons, Annemarietje,’ lachte Bartel blij en opgewonden.

‘Ben je dan zelfs niet een heel klein beetje bang?’ informeerde ze voorzichtig.

‘Om de drommel niet. En dat hoef jij ook niet te zijn.’

‘Al dat nieuwe, al dat andere... maar ik heb al een dienstje. dat is toch echt waar, hè?’

‘Zo ongeveer. Tonia, je weet wel, die zus van Koos, heeft je de hemel ingeprezen bij meneer Buijtendijk. Je moet de man er alleen van overtuigen dat je inderdaad zo’n flinke meid bent dat je zijn huis kunt schoonhouden en op de kinderen kunt letten. Er is geloof ik ook nog een werkmeid. Het nederigste werk zul je niet eens hoeven doen.’

‘Dat is kennelijk belangrijk voor je, Bartel. Jammer dat Koos zijn moeder zo ziek is dat hij niet met ons meekon om het die meneer Buijtendijk zelf uit te leggen. Waarom is Tonia zelf niet meegekomen?’

‘Ze is zwanger. Het leek me beter om thuis maar te zeggen dat ze ziek was. Luister, je bent een mooi en lief kind. Ik wil niet dat je over tien jaar net zo oud en versleten bent als moe. Jij mag me trots vinden, Annemarie, ik noem het liever vooruitgang. Heb vertrouwen, dan komt alles voor elkaar.’

De boer in Puttershoek had inderdaad geen bezwaar toen ze hem uitlegden waar ze vandaan kwamen en vroegen of ze de nacht in het hooi mochten doorbrengen. Ze dronken een klein slokje jenever uit Bartels zakflacon en aten de helft van het droge roggebrood op. De andere helft was voor de volgende morgen. Daarna zouden ze wel verder zien.

Om zes uur waren ze aan de haven. Annemarie keek er haar ogen uit, tot Bartel erom moest lachen. ‘Dit is Puttershoek nog maar, wacht maar tot je Rotterdam ziet.’

De zeiltocht over de brede rivier was een openbaring voor het meisje. Wat een schepen! Ze zagen zelfs een paar stoomboten, iets wat ze nog nooit eerder gezien hadden. Annemarie kon er maar geen genoeg van krijgen. En dan: Dordrecht, met zijn drukke kaden en vol bruisend leven. Verder zeilden ze. Eindelijk, al een eind in de namiddag, lag daar voor hen het silhouet van de stad in de verte. Dat was dus Rotterdam. Dat was de stad waar ze zou wonen en werken. De stad waar Bartel zijn fortuin wilde gaan maken en zijn grenzeloze eerzucht wilde bevredigen. De wind blies krachtig in de bolstaande zeilen. Ze keek langs de mast omhoog. De wind leek in de klapperende zeilen een lied te zingen van hoop en belofte. Het lied van de wind. Annemarie moest even lachen om haar zotte gedachten, eer ze haar ogen opnieuw op de stad richtte die steeds dichterbij kwam.

HOOFDSTUK 2

Rotterdam, Leuvehaven. Klein en nietig voelde een mens zich daar, dacht Annemarie. Onwennig en nerveus door de overweldigende drukte liep ze naast Bartel, die naar het juiste huisnummer van rederij Buijtendijk zocht. Hij droeg allebei de bundels. Ze hield haar broer bij zijn mouw vast en trok eraan. 'Sta nu eens even stil, Bartel. Laat me eens even rustig om me heen kijken. Er is zoveel te zien.'

'Het is al laat.'

Dat was waar. Het was al halfvijf. Ze hadden nog een stuk roggebrood gekocht zodra ze van boord waren gegaan, maar toch rammelde haar maag van de honger. Vroeger had ze het bord vol aardappelen soms gehaat, maar wat had ze het gemist op het beurtschip, waar ze koud en hongerig in de kille wind had gestaan. Zo nu en dan was er wat regen gevallen, ze was een beetje klam van de nattigheid. Nu waren de wolken echter uit elkaar geblazen en scheen er een waterig namiddagzonnetje op de natte straatkeien. Het was begin september en in de stad scheen het lang zo koud niet te zijn als op het water. Toch gaf Bartel gehoor aan haar verzoek. Een beetje weggedrukt tegen de grote huizen dronken ze allebei de aanblik van de grote stad in.

Er lagen veel schepen in de haven. Sjouwers liepen heen en weer, sommigen met zware zakken op hun schouders, anderen droegen balen, kisten of vaten. Op de kaden stonden overal sleperswagens met stevige, geduldige paarden ervoor, de wagens werden door de sjouwers volgeladen. Andere lading werd zolang op de kade opgeslagen, hier en daar lag de lading onbeschermd in weer en wind. Met handkarren werd vracht naar de pakhuizen gereden. Overal om hen heen was drukte, gejoel, gevloek en zelfs gezang te horen. Daartussendoor keften honden, bolderden wagenwielen over de hobbelige keien en overal rumoerden kinderen. Het lawaai vond Annemarie oorverdovend. Overal was drukte, bezigheid.

De schepen in de haven werden allemaal met mankracht gelost, vertelde Bartel geduldig, die zijn kennis weer van Koos had. 'Kijk de stellingen eens zwiepen als ze er met hun steek- en rolwagens overheen komen. Kijk

daar. Allemaal vaten en kijk die mannen eens bezig zijn met wegen en vooral proeven. Zulk werk wil iedereen wel! Eer dat die klaar zijn zal het wel een dolle boel worden.' De grote en kleine fusten waar Bartel op wees waren hoog opgestapeld. De mannen lachten luid en becommentarieerden luidruchtig een vreemd uitgedoste vrouw die langsliep en hen brutaal van repliek diende.

'Wat is dat voor iemand?' wilde Annemarie verbaasd weten.

Bartel werd een beetje rood. 'Dat weet ik ook niet. Kom, laten we nu weer verder gaan.'

Een troepje kaailopers stond met hongerige ogen toe te kijken bij een schip dat kisten met sinaasappelen loste. Zelfs Bartel en Annemarie keken met grote ogen toe, want die lekkere vruchten hadden ze slechts een of tweemaal in heel hun leven geproefd.

'Kom nu, Annemarie. De tijd gaat dringen. Voor de avond moeten we onder de pannen zijn.' Hij liet zijn stem luchtig klinken, want voor geen goud durfde hij te bekennen onder de indruk te zijn van al dat nieuwe en zelfs een beetje angstig te zijn door de onzekerheid dat hij niet wist waar ze heen zouden moeten als het donker werd; geld voor een logement hadden ze niet. De paar centen die Bartel nog over had, waren nodig voor zijn reis naar de werkplek, en nog een hap eten als het echt niet anders kon. Nu was het zijn voornaamste zorg Annemarie onder dak te krijgen bij de weduwnaar die een nieuwe dienstbode zocht. Als hij Annemarie nu maar wilde aannemen! Tonia had beweerd van wel, maar Tonia zou geen gewicht in de schaal leggen, dat begreep hij ook wel.

Op sommige plaatsen was de kade blauwgeverfd door de indigo, weer verderop werd de grond kleverig omdat daar rietsuiker was gelost, zodat hun schoenen eraan vastkleefden nu de gemorste suiker nat geworden was in de regen. Weer verder waren arbeiders bezig balen rijst te wegen. O, Rotterdam was verrukkelijk, het was er een en al leven. Een werkstad, inderdaad.

'Hier moet het zijn.' Eindelijk stond Bartel stil. Vol ontzag keken broer en zus omhoog naar de deftige voorgevel. 'Dit is het nummer dat Koos me opgegeven heeft. Laat me je handen eens zien, Annemarie. Zijn ze schoon?'

Je nagels geen zwarte randjes? Kom, kam je haar wat bij en steek het netjes vast. Goed zo. Je kleren zijn wat verkreukeld door de reis, maar dat is niet te veranderen. Ze zijn schoon en dat is het belangrijkste. Bijt eens op je lippen, ja zo.' Hij wreef met zijn stevige knuist over haar bleke wangen tot ze rozig waren. 'Mooi. Ben je er klaar voor?' Ze knikte bedeesd. Voor geen geld ter wereld durfde ze te zeggen dat ze zich vreselijk moe voelde, door de lange reis en alle nieuwe indrukken. Was ze werkelijk gistermorgen nog thuis geweest en was daar alles zo vertrouwd? Het leek nu al zo ver weg en lang geleden te zijn.

Bartel trok aan de keurig opgepoetste koperen trekbel. Het geluid galmde door het huis. Sloffende stappen klonken even later in de gang. Een magere kantoorklerk deed open.

'Wij komen voor meneer Buijtendijk,' zei Bartel ferm.

'En wie is u dan wel?' vroeg de klerk met een neerbuigende blik op hun kleren. Hij mat zich een air aan alsof hij de eigenaar van de hele Leuvehaven was.

'Ik ben Bartel Linders en dit is mijn zuster Annemarie. Ze komt voor de plaats van de dienstbode die meneer zoekt.'

'Heeft u een afspraak?' tergende het klerkje.

Alleen Annemarie kon zien hoeveel moeite het Barrel kostte om zichzelf te beheersen. 'Wij zijn net in de stad aangekomen, meneer... eh?'

De klerk antwoordde niet en haalde zijn schouders op. 'Ik zal eens zien of meneer wel tijd heeft. Uiteindelijk zijn er dienstbodes genoeg te krijgen.'

Hij liet de deur op een kier staan en vroeg hun niet in de vestibule te komen. Aarzelend keken broer en zus elkaar aan. Zelfs Bartel voelde zijn zekerheid wegsmelten, maar weigerde koppig het bonzen van zijn hart angst te noemen.

'Ik weet het niet, hoor,' zei Annemarie met bevende stem. 'Was Koos er echt zeker van, Bartel?'

'Ja.' Zijn gezicht stond koud en strak. Hij wilde er eenvoudig niet eens aan denken dat het allemaal anders zou kunnen lopen dan hij het zich gedacht had.

‘Het is een voornaam huis, hè?’

‘Daarom juist zou het goed voor je zijn om er te werken. Met een werkmeid in huis zul je het beter hebben dan welke meid in de Hoeksche Waard ook. En je zult er gezelligheid aan hebben, een beetje aanspraak en zo.’

‘Zolang je geen familie is van dat uitgedroogde stuk perkament dat ons niet eens binnen wil laten,’ proestte ze. Ze moesten allebei lachen, eigenlijk nog het meest van de zenuwen. Tegelijkertijd waren er vanuit het huis geluiden te horen. Snelle voetstappen en stoeigelach. Dat moesten de kinderen zijn, bedacht Annemarie. Maar nog voor ze dat tegen Bartel had gezegd, klonk er gebonk en direct daarop volgde een hartverscheurend huilen. Zonder zich te bedenken deed Annemarie de deur een stukje verder open en keek ze naar binnen.

Onderaan een deftig uitziende donkere trap lag een meisje met een bebloede knie hartverscheurend te krijsen. Zonder aarzelen knielde Annemarie bij haar neer.

‘Ben je van de trap gevallen? Heb je soms een zakdoek, kind? Dan zal ik je knie schoonmaken en doet het geen pijn meer. Je zult het zien.’

Achter haar was Bartel in de deuropening komen staan. In een andere deur verscheen de klerk weer, die zenuwachtig van de een naar de ander keek. Maar Annemarie zag hem niet. Met de verfrommelde zakdoek van het meisje veegde ze het bloed van de knie. Gelukkig was de wond niet diep.

‘Ziezo, dat is over,’ troostte ze het kind.

Het meisje keek haar zo nieuwsgierig aan dat ze vergat verder te krijsen. ‘Heb je brokken?’ vroeg ze bedelend.

‘Nee. Lust je die zo graag?’

‘Van Tonia krijg ik altijd brokken als ik huil.’

‘Dan huil je zeker wel graag, hè? Dat zou ik ook doen als ze me dan iets lekkers gaven.’

Even bleef de mond van het kind openhangen van verbazing. Toen wisselde ze een blik van verstandhouding met het oudere meisje en begon vervolgens brutaal te giechelen. ‘Het werkt altijd.’

‘Je knie bloedt niet lang,’ zei Annemarie haastig. Dit was ontegenzegglijk een heel ondeugend kind, dat zwakheden bij andere mensen snel ontdekte en ze schaamteloos uitbuitte, begreep ze. ‘Je kunt nu vast wel weer opstaan om Tonia te gaan zoeken. Misschien heeft ze de brokken wel in haar schortzak.’

Weer grinnikte het kind. ‘Ik heet Elisabeth en wie ben jij?’

‘Ja, juffrouw, dat wil ik ook wel eens weten,’ bulderde een zware stem achter haar. Geschrokken kwam Annemarie overeind en keek in de donkere ogen van een magere, lange man met grijs haar aan de slapen en forse bakkebaarden. Hij was een heel imponerende verschijning. ‘Wat doet u eigenlijk in mijn huis?’

‘Ik... eh...’ hakkelde ze ontdaan.

Bartel deed razendsnel een stap naar voren. ‘U bent ongetwijfeld meneer Buijtendijk. Ik ben Bartel Linders en dit is mijn zuster Annemarie. Ze komt vragen om de betrekking van dienstbode, nu Tonia binnenkort weg moet.’

‘Kent u Tonia dan?’

‘Haar broer is mijn maat. We werken beiden aan de doorgraving van de Waterweg, ziet u,’ blufte Bartel met ongekend gemak.

‘Juist. En dacht dit kind,’ hij monsterde Annemarie neerbuigend, ‘de capaciteiten te hebben een voorname huishouding te leiden en vijf kinderen de baas te kunnen? Hoe oud ben je eigenlijk, meisje?’

‘Zeventien, meneer. En als al uw kinderen net zo aardig zijn als juffrouw Elisabeth zal het me best lukken.’

Bartel knikte goedkeurend en op de trap grinnikte Elisabeth opnieuw. ‘Ze heeft mijn knie beter gemaakt, papa. Het doet helemaal geen zeer meer. Ze lijkt me best aardig.’

‘Kunt u ons misschien een paar minuten ontvangen, meneer?’ smeekte Bartel bijna, zijn pet nu keurig in de handen zoals het een nederig man betaamde.

Met een laatste blik op zijn brutale dochtertje haalde de imponerende man zijn schouders op. Verdraaid, dit waren vrouwenzaken. Wijlen zijn vrouw... Hij zuchtte en haalde wat onverschillig een zakdoek uit zijn zak

die hij aan Elisabeth gaf.

‘Zorg dat er geen bloed aan je kleren komt. Komt u beiden maar even mee. Heel even maar.’

Achter de rug van meneer Buijtendijk gaf Bartel Annemarie een dikke knipoog en de ondeugd op de trap kreeg er ook een.

Ze liepen eerst een kantoor door, waar drie magere mannetjes op hoge kantoorkrukken achter hun lessenaar hingen, alle drie deden ze net alsof ze druk allerlei getallen opschreven met hun ganzenveer op de dikke vellen papier voor hun bleke neuzen. Ze waren alle drie even dor en droog en de man die de deur had opengedaan bleek nog de jongste van het stel te zijn. Die moest zeker allerlei karweitjes opknappen waar de andere twee geen zin in hadden, dacht Annemarie. Ze zou willen glimlachen als ze dat had gedurfd.

Na alle lawaai aan de drukke kade buiten hing hier in het kantoor een grafstille die alleen werd onderbroken door het krassen van de in inkt gedoopte ganzenveren.

Meneer Buijtendijk opende een glazen deur en liet hen in een kamertje met een raam dat uitkeek op de haven. Aan beide wanden stonden goedgevulde boekenkasten en in het midden van het kantoor stond een indrukwekkend bureau dat wel twee keer zo groot was als het bureau waaraan hun dorpsdominee zijn preken schreef. Het stond zo, dat meneer door de glazen wand de klerken doorlopend in het oog kon houden, maar het kantoortje had gordijnen die gesloten konden worden als de klerken hém eens niet mochten zien. De boeken in de kasten, ze had er nog nooit in haar hele leven zoveel bij elkaar gezien, gaven de kamer iets voornaams.

Meneer Buijtendijk ging zitten, nadat hij zijn geklede jas zorgvuldig gladgestreken had. Zijn gevulde wangen, zo strijdig met zijn magere lichaam, gingen half schuil achter de omgeslagen boordpunten die vadermoordenaars heetten. Van zijn kleding waren broek en mouwen niet gladgesleten zoals bij de klerken. Vreemd, wat je in enkele luttele ogenblikken allemaal in je kon opnemen.

Ze werden niet uitgenodigd om ook te gaan zitten. Zo moe als Annemarie was deed ze haar uiterste best een fiere houding aan te nemen.

‘Ik heb Tonia moeten ontslaan, zoals u begrijpt. Ik kan geen meid in... eh... haar omstandigheden onder mijn dak dulden. Het fatsoen laat dat eenvoudig niet toe.’

Ze zwegen. Dat Tonia al weg was hoorden ze nu pas. Na een drukken-de stilte vroeg Annemarie tenslotte bedeesd: ‘Dan heeft u waarschijnlijk al een andere dienstbode aangenomen.’

‘Nee, dat heb ik niet. Er is er wel een geweest, ja, maar die moest ook weg. De kinderen waren bang voor haar.’

‘Wie let er dan nu op hen?’ ontsnapte het aan Annemaries lippen. Buijtendijk keek haar ontstemd aan en Bartel beet op zijn lip. ‘De buurvrouw kijkt van tijd tot tijd even, geloof ik, en mijn zuster komt geregeld langs.’

Ze waren dus aan hun lot overgelaten door een vader die er kennelijk geen benul van had hoe zijn kroost de dag doorbracht. Kinderen mochten in deze tijd van Koningin Victoria immers niet gehoord worden, en als papa hen al te zien kreeg zagen ze er lief en schoongewassen uit. Ze hadden het gemis aan toezicht kennelijk benut om wat te spelen, daarboven, en daarbij was Elisabeth waarschijnlijk in het vuur van haar spel van de trap gerold.

‘Juffrouw Elisabeth lijkt me heel aardig, meneer. Ik zou graag voor haar willen zorgen. Bovendien zou ik nu meteen kunnen beginnen. Als u dat wilt, natuurlijk. Als de kinderen vandaag nog geen warme maaltijd hebben gehad, wil ik die graag koken.’

‘Dat weet ik niet. Daar zorgt Betse zolang voor. Betse is de werkmeid die nu wat extra komt. Zelf eet ik vaak op de sociëteit.’

‘Natuurlijk,’ mompelde ze, zelf verlegen over haar eigen brutaliteit. ‘Ik heb het recht niet dergelijke dingen te zeggen, meneer Buijtendijk. Mijn excuses.’

‘Wil je de betrekking dan zo graag hebben?’

‘O ja, meneer. Ik heb al vier jaar gediend en weet wat er van me verlangd wordt.’

‘Kun je alles aan, zelfstandig?’

‘Zeker meneer. Ik beloof u dat u er geen spijt van zult hebben.’

‘Ik heb het veel te druk om toezicht op de huishouding te kunnen houden. Mijn zuster doet in dat opzicht wat in haar vermogen ligt. Ze heeft een van de kinderen in huis genomen en ze kijkt tweemaal per week alles na, ook het huishoudboekje. Kun je dat bijhouden?’

‘Jazeker, meneer. Op school was ik goed in rekenen en schrijven.’

‘Mijn zuster is ook erg zuinig, meneer Buijtendijk,’ deed Bartel een duit in het zakje. ‘Haar vorige werkgever vond dat ook.’

Het was maar goed dat Bartel er niet bij zei waarmee ze zo zuinig was geweest, dacht Annemarie. Uiteindelijk was ze daarom weggestuurd.

‘Goed dan. Ik neem je een week op proef. Het is nu dinsdag. Zaterdagmiddag om vier uur kom je hier terug en dan hoor je of je kunt blijven.’

‘O dank u wel, meneer. Ik zal heel erg mijn best doen.’

‘Hoeveel gaat ze verdienen?’ Dat was Bartel natuurlijk weer. Buijtendijk noemde een bedrag dat ongeveer een keer zo hoog was als Marie verdiende. Toch waagde Bartel op te merken dat het niet al te veel was.

‘Als je wat ouder bent en je werk goed doet krijg je meer,’ beloofde Buijtendijk. ‘Bovendien heb je kost en inwoning gratis en elke veertien dagen een vrije middag. Er liggen twee dienstbodejaponnen in de meidenkamer op zolder. Denk je dat je dat kunt vinden? En, eh... vandaag heb ik geen tijd gehad om naar de sociëteit te gaan.’ Voor het eerst was er enige aarzeling in zijn autoritaire houding te bespeuren.

‘Ik zal een warme maaltijd koken, meneer Buijtendijk. Zou het goed zijn als mijn broer vanavond hier blijft? Hij reist morgen verder.’

‘Hij kan wel in de knechtenkamer in de kelder slapen. Hak maar hout om je maaltijd te verdienen, Linders.’ Toen pakte Buijtendijk een boek op en sloeg dat open.

Met blozende wangen verlieten Bartel en Annemarie het kantoor. Zonder de klerken aan te kijken liepen ze verder naar de gang, waar Bartel zijn zuster in de armen kneep. ‘Gelukt,’ fluisterde hij opgelucht. ‘En straks nog een warm maal op de koop toe.’

‘Kom mee naar boven. Laten we eerst eens naar die kinderen gaan kijken.’ Van vermoeidheid voelde Annemarie ineens niets meer. Nieuws-

gierig gingen ze de prachtige mahoniehouten trap op waar een halfuurtje eerder de kleine Elisabeth als een soort reddende engel vanaf was gevallen. Hoewel het deftige huis er aan de buitenkant tamelijk smal had uitgezien, bleek dat van binnen reuze mee te vallen. Misschien leek het smaller omdat het zo'n hoog huis was? Boven het kantoor lagen kennelijk de mooie kamers. Een zitkamer met daarachter een eetkamer. Annemarie en Bartel gaapten een paar ogenblikken met open monden naar binnen.

'Dat zoiets bestaat!' zuchtte Annemarie vol ontzag.

'Zoveel moois staat er bij de dokter en de burgemeester nog niet bij elkaar,' wist Bartel met stelligheid.

Achter hen was geschuifel te horen. 'Daar mogen we niet komen.'

'Als dat juffrouw Elisabeth niet is,' glimlachte Annemarie hartelijk. Ze deed zich veel kalmer voor dan ze zich voelde. 'Wil je me eerst de keuken wijzen, ik heb je vader beloofd een warme maaltijd voor ons allemaal te koken.'

'Het is al avond,' pruilde het meisje. 'Ik wil liever spelen.'

'Straks. Nu moeten je broers en zusters nog even zoet zijn. Ik wil je vader niet teleurstellen met dat eten. Dan moet ik misschien weer weg. Zou je me niet een beetje willen helpen, juffrouw Elisabeth? Dan koop ik morgen brokken voor jullie, net als Tonia.'

Omkopen, dacht ze, maar als dit kind haar niet nog een keertje hielp, wat moest ze dan beginnen?

'Kom maar mee. Hoe heet jij?'

'Annemarie. En dat is mijn broer Bartel.' Het was heel gewoon dat het kind hen bij de voornaam noemde terwijl zij keurig juffrouw moesten zeggen. Er waren nu eenmaal rangen en standen. 'Is de keuken boven?'

Elisabeth giechelde en het was duidelijk dat ze de nieuwe meid maar dom vond. 'De keuken ligt achter het kantoor. Keukens liggen altijd boven de kelders. Kom maar mee.'

Annemarie viel opnieuw van de ene verbazing in de andere. De ruime, lichte keuken was een openbaring. Het vertrek was keurig opgeruimd. Er stond een groot fornuis onder de enorme schouw, er was een grote tafel

met stoelen eromheen, een servieskast en onder het raam was een granieten aanrechtblad met geel geverfde kastjes eronder. In de hoek stond een waterton en er waren bussen met koffie, thee, suiker en nog veel meer.

‘Ik zal je de kelder ook maar even laten zien, hè, Annemarie?’ zei Elisabeth wijsneuzig. ‘Daar staat al het eten. Natuurlijk zit de kelder op slot, maar ik weet wel waar tante de sleutel ophangt.’

‘Wie had er eigenlijk voor jullie moeten zorgen vandaag?’

‘De buurvrouw, maar haar eigen dochter had een zere keel. Voor zover ik weet doet ze dat erom, want Sophia en ik hebben altijd ruzie.’

‘Foei, juffrouw Elisabeth,’ lachte Annemarie, om vervolgens opnieuw van de ene verbazing in de andere te vallen.

‘Achter dat deurtje is de wijnkelder, maar alleen papa heeft daar de sleutel van,’ legde het meisje behulpzaam uit.

Annemarie schatte haar een jaar of acht, negen. ‘En hier doet, eh, deed Tonia de was samen met Betse. Dan is Derk er nog, de knecht die hout hakt en de kachels poetst, dergelijke dingen, maar die komt alleen ’s morgens en werkt de rest van de dag in papa’s pakhuis een eindje verderop aan de haven. Derk is meer een hulpje voor karweitjes die voor vrouwen te zwaar zijn. Toen mama er nog was, was alles anders. Toen hadden we drie meiden en de knecht kwam hele dagen. Ze hadden het allemaal druk, vooral op donderdag als mama haar jour hield. Hier liggen de brandstoffen. Turf voor het fornuis, de cokes, kachelhout en bedpannen die we in de winter gebruiken. En hier wordt het eten bewaard.’

Rekken vol met potten met rozijnen, suiker, zelfs brokken. Annemarie haalde er meteen een paar uit en gaf die aan Elisabeth. ‘Omdat je zo lief voor me bent. Het zijn er genoeg om met de anderen te delen, denk je niet?’ Zelf nam ze er ook een en Bartel leek wel een kleine jongen. Zulke lekkere snoeperijen waren er thuis zelden of nooit. Er waren potten met gezouten bonen, er was ingezouten spek en er hing een drietal gerookte hammen. En nog was dat niet alles. Zoveel eten had ze nog nooit in haar leven bij elkaar gezien. Wat moest je rijk zijn om dat te kunnen betalen!

‘Voordat Sophia keelpijn kreeg heeft buurvrouw de aardappelen laten schillen en het gehakt laten braden door haar eigen meid.’

‘Wat eten jullie gewoonlijk nog meer? Bij mij thuis eten we nooit zoveel tegelijk.’

Even haalde het meisje bevreemd haar wenkbrauwen op. ‘Gewoon, aardappelen, vlees en groente en pap voor toe. Op zondag altijd pudding. Er ligt een kropje sla, zie je wel? Mag ik morgen mee naar de markt om inkopen te doen?’

‘Graag, juffrouw Elisabeth, ‘beloofde Annemarie in haar onschuld, niet beseffend dat jongedames als Elisabeth gewoonlijk niet op een markt hoorden te komen en nog minder denkend aan het feit dat het meisje overdag naar school moest. Ze besepte wél dat ze de komende dagen nog heel wat keren haar ogen zou uitkijken en ze zou er goed aan doen bij de buurvrouw langs te gaan om zich voor te stellen. Misschien kon ze ook advies vragen.

Bartel hielp ongevraagd door de sla te wassen, Annemarie zette de aardappelen op. Het vuur in het fornuis had Bartel heel handig opgepoord. Binnen korte tijd kookten de aardappelen, stond het gehakt op een hoekje te pruttelen en had Annemarie een pan met custardvla gekookt zoals ze dat in haar vorige dienstje allemaal had geleerd. Daarna volgde ze juffrouw Elisabeth naar boven, terwijl Bartel in de keuken bleef om op alles te passen.

Het bleek dat de deftige eetkamer achter de salon alleen op zon- en feestdagen werd gebruikt. Een etage hoger lagen de eigenlijke woonvertrekken. Een veel minder deftige kamer, waar het rommelig was, met erachter een les- en speelkamer voor de kinderen. Nog weer een verdieping hoger waren de slaapvertrekken van de familie en daarboven was tenslotte de zolder waar een hokje voor meiden was getimmerd. Ze had voorlopig echter nog geen tijd om daar te gaan kijken. De andere kinderen eisten haar aandacht op. Na Elisabeth kwam Cornelis van acht, Adriaan van zes en Constance van drie. Het oudste zusje logeerde bij tante.

‘Mama is gestorven toen de ooievaar Constance bracht. Hij heeft haar gebeten,’ vertelde Elisabeth met een ernstig stemmetje. ‘Daarna heeft Tonia voor ons gezorgd, maar ze is ziek geworden zodat ze niet meer kan

komen.' Even klonk heel haar grote kinderverdriet in het stemmetje door. 'Ze is nu al twee weken ziek, Annemarie.'

'Nu ben ik er. Wil je me helpen om de tafel te dekken? Het is dom van me, maar ik weet nog niets te vinden.'

Cornelis en Adriaan maakten sommetjes en Annemarie prees ze uitbundig omdat ze zo keurig op Constance pasten die met een prachtige pop speelde.

'We hebben daarstraks met Elisabeth gestoeid, maar nu moeten we ons haasten om de sommen af te krijgen,' zei de oudste van de twee, een bleke, slungelige jongen met een ernstig gezicht. 'Anders geeft papa ons slaag.'

'Werk dan maar hard door. O, ik heb nog wat brokken gevonden in de provisiekamer.' Sympathie winnen ging ook bij deze verwendende rijkeluis-kinderen nog altijd via de maag, constateerde Annemarie opgelucht. Onder het tafeldekken door vertelde Elisabeth over tante Theodora en Agatha die bij haar logeerde, omdat Agatha al veertien was en het onbehoorlijk zou zijn als ze ongechaperonneerd in huis verbleef. Tussen Agatha en de andere kinderen waren nog twee zusjes geweest, die al jong waren gestorven. Eindelijk stond de tafel klaar en toen Annemarie de trappen afliep naar de keuken sloeg de torenklok van de machtige Sint Laurenskerk zes langzame slagen.

'Nu slaat het standbeeld van Erasmus een bladzijde om in zijn dikke boek,' wist Elisabeth. 'Dat doet hij altijd als de klok slaat, want hij is er vlakbij geboren.'

'O.' Annemarie had er geen idee van wie die Erasmus wel moest zijn. Juist toen ze de keuken weer binnen wilde gaan, kwam meneer Buijtendijk uit zijn kantoor.

'Over vijf minuten kan ik opdienen, meneer.'

Hij nam haar van onder tot boven grondig op. 'Niet slecht,' bromde hij. 'Lang niet slecht.'

Ze wist niet precies hoe hij dat bedoelde.

In de keuken had Bartel een groot dienblad neergezet en was hij nogal onhandig bezig de aardappelen af te gieten. Eendrachtig werkten ze samen. Aardappelen in een dichte schaal, de sla in de open, het vlees op

een schotel en de juskom gevuld. Over een stoel hing Annemaries witte zondagse schort klaar. ‘Trek dat aan bij het bedienen,’ zei Bartel. ‘Het is belangrijk dat je een goede indruk maakt. In het komende uur wordt onze toekomst definitief beslist, zusje.’

‘Misschien is dat al gebeurd.’ Ze waste snel haar handen. Toen nam Annemarie het zware blad op om het boven te brengen. Het water liep haar in de mond bij de heerlijke geuren. Vlees was er voor Bartel en haar niet, maar wel van die lekkere bruine jus, genoeg aardappelen die door de jus veel lekkerder zouden smaken dan thuis met mosterd en azijn en Bartel had zelfs wat van de sla voor hen achtergehouden. Nadat ze de familie had bediend, deed ze zich met Bartel tegoed in de keuken.

‘Heerlijk, hè?’ glunderde hij ineens en Annemarie kreeg een paar tranen in haar ogen.

‘Het is veel beter afgelopen dan we hadden mogen hopen, Bartel. We mogen wel dankbaar zijn dat we nu niet hongerig en koud rondlopen langs de vele havens, zonder te weten waar we heen moesten gaan. Ik hoop dat ik erachter kom waar Tonia is gebleven. We zijn haar veel dank verschuldigd en het zou wel eens zo kunnen zijn dat ze zelf hulp nodig heeft. Meneer deed zo hard over haar.’

Nadat ze boven had afgeruimd, schone borden had gedeeld en de vla had rondgediend, aten Bartel en zij de lekkere zoete pap tot de laatste lepel op.

‘Ik heb nog nooit zo lekker gegeten, zus.’

‘In mijn dienstje kreeg ik wel goed te eten. Koken kon ik goed en het is nog leuk om te doen ook. Nu ga ik boven afruimen. Misschien wil je inderdaad hout hakken, Bartel, om je maal te verdienen. Licht er genoeg stro in de knechtenkamer?’

‘Ik zal het nakijken. Maak je straks nog koffie?’

‘Om acht uur, reken maar. Echte koffie, Bartel.’

‘Met suiker en melk,’ grijnsde hij tevreden. ‘Het kan niet op. Ik zal dit alles missen als ik morgen verder moet, maar het is een geruststelling te weten hoe goed jij terecht bent gekomen.’

‘Nu er geen inwonende knecht meer is, zul je altijd in de kelder een

slaapplaats kunnen vinden, Bartel, als het voor jou minder voorspoedig mocht verlopen. Zolang je klusjes doet kun je je maal verdienen en denk ik niet dat Buijtendijk veel bezwaar zal hebben.’

‘Wacht nu eerst de zaterdag maar af.’

‘Ik zal zo hard werken, dat ze wel tevreden over me móeten zijn. Gelukkig heb ik in mijn vorige dienst veel geleerd, zodat ik weet hoe ik hun eten behoorlijk klaar moet maken. Bovendien gaan drie van de vier kinderen naar school, de vijfde woont bij een tante. Ik zal me hier best redden, Bartel. Ik weet het zeker.’

Hij knikte kort en voor de ontroering over zijn opluchting hem te machtig zou worden, verdween hij naar de kelder.

HOOFDSTUK 3

Het was halftien, toen Annemarie zich die avond doodmoe de trappen opsleepte naar de zolder. Na de lange en emotionele reisdag had ze nog urenlang hard gewerkt. Toen de maaltijd was afgelopen had ze Constance gewassen en nachtklaar gemaakt om haar vervolgens bij haar papa te brengen om goedenacht te wensen. Buijtendijk had zich opnieuw in zijn kantoor teruggetrokken en daar was ze eigenlijk wel blij om. Snel had ze de huiskamer gestoft, de vloer aangeveegd en de ergste rommel opgeruimd. Bartel had zonder vragen in zijn eentje de hele vaat gedaan en het was een wonder te noemen dat het tere porselein zijn grote, onwennige werkmansknuisten had overleefd.

Een grote stapel keurig gehakt hout lag in de kelder gereed voor het gebruik. Later had ze koffie gezet en de andere kinderen naar bed geholpen nadat ze hen een verhaaltje had verteld over een oude toverheks die in haar dorp woonde, althans dat had ze de kinderen laten geloven, die dat maar wat spannend vonden. Toververhalen kende ze genoeg, die kenden alle Hoekschevaarders. Toverij werd daar als een feit beschouwd, al deed je er altijd heimelijk over. Toen ze meneer zijn koffie had gebracht had hij haar geprezen. ‘Je slaat je er goed doorheen, Annemarie.’